

KADURJANAN SAJRONE CRITA *TEMANTEN ADUS GETIH* ANGGITANE SRI ADI HARJONO TINTINGAN STRUKTUR LAN ASPEK SOSIOLOGIS

Eka Miyanti

Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa)

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Surabaya

ekkamiyanti@gmail.com

Abstrak

Panliten iki ngrembug reriptan sastra awujud gancaran yaiku crita kanthi judhul *Temanten Adus Getih Anggitane Sri Adi Harjono*. Crita iki ngemot fenomena sosial kang kerep tuwuh sajrone masyarakat, fenomena kasebut yaiku kadurjanan. Pangripta anggong nganggit sawijine reriptan sastra ngenani tema kadurjanan, kadhang kala ndeleng saka kedadeyan sajrone masyarakat.

Underan lan ancas panliten iki, yaiku (1) Njlentrehake aspek struktur; (2) Njlentrehake gegambaran kadurjanan; (3) Njlentrehake apa wae sing njalari dumadine kadurjanan; sarta (4) Njlentrehake faktualisasi kadurjanan sajrone crita *Temanten Adus Getih* anggitane Sri Adi Harjono karo realita sosial sajrone bebrayan. Panliten iki nduweni paedah, yaiku ngrembakake panliten sastra mligine sastra Jawa modern, bisa nambahi kawruh tumrap pamaca lan bisa didadekake bahan rujukan tumrap panliti sabanjure.

Panliten iki nggunakake metode struktural. Sumber dhata panliten arupa crita *Temanten Adus Getih* lan berita. Dhata panliten arupa tembung, ukara, wacana, lan solah bawane paraga sajrone crita kasebut. Panglumpukane dhata nggunakake metodhe dokumentasi. Kanggo ngandharake lan njlentrehake dhata panliten iki, digunakake metodhe deskriptif analisis kanthi titingan struktur lan sosiologi sastra. Titingan aspek sosiologis kang digunakake yaiku prinsip sosiologi sastra kanthi konsep kang dijlentrehake dening lan Watt mligine ngenani sastra minangka kaca benggalane bebrayan masyarakat kang digunakake kanggo nggayutake wujud kadurjanan sajrone crita kasebur karo realitas sosial bebrayan.

Asile panliten diperang dadi papat adhedhasar underane panliten yaiku struktur crita kanthi nggunakake pamarekan struktural, perangan kasebut yaiku (1) pamaragan; lan (2) alur. Wujud kadurjanan kang diperang dadi papat, yaiku (1) merjaya; (2) degsiya; (3) *intimidhasi*; lan (4) nyulik. Bab sing njalari dumadine kadurjanan, sepisan yaiku faktor internal kang diperang dadi (1) emosional; lan (2) dhendham. Kaping pindhone yaiku faktor Eksternal kang diperang dadi (1) ekonomi; lan (2) lingkungan. Faktualisasi kadurjanan sajrone crita kasebut karo realitas sosial bebrayan kang diperang dadi (1) pawadan tuwuhe kadurjanan; lan (2) wekasane laku kadurjanan kasebut.

PRRWAKA

Landhesan Panliten

Reriptan sastra mujudake sakabehe tulisan utawa karangan kang ngandhut nilai-nilai luhur lan tinulis kanthi nggunakake basa kang endah. Reriptan sastra yen dijingglengi manut wujud bisa diperang dadi loro yaiku gancaran lan geguritan. Reriptan sastra kanthi wujud gancaran yaiku wujud reriptan sastra kang diwedharake kanthi nggunakake basa kang bebas lan ora nggunakake watesan kaya dene geguritan. Banjur, reriptan sastra kanthi wujud geguritan yaiku reriptan sastra kang diwedharake kanthi nggunakake basa kang cekak, mentes sarta endah.

Cundhuk karo andharan ngenani reriptan sastra ing ndhuwur, panliten iki uga ngonceki lan njlentrehake reriptan sastra. Nanging, ora sakabehane wujud reriptan sastra bakal dirembug sajrone panliten iki. Panliten iki luwih nengenake

bab reriptan sastra kanthi wujud gancaran. Sawijine reriptan sastra kang dikarepake bakal dirembug sajrone panliten iki yaiku crita kanthi judhul *Temanten Adus Getih*. Crita iki mujudake crita basa Jawa kang kanggit dening Sri Adi Harjono. Crita iki wis tau kapacak ing sawijine kalawarti yaiku Panjebar Semangat, edhisi 42 tanggal 18 Oktober 2014 nganti edhisi 1 tanggal 3 Januari 2015.

Crita *Temanten Adus Getih* kang sabanjure dicekak dadi TAG mau bisa narik kawigaten jalaran sepisan, saka judhul critane. Dideleng saka judhule wae crita iki wis narik kawigaten jalaran kebak wewadi kang bisa mancing rasa penasarane panliti supaya ndadekake crita TAG iki minangka objek panlitene. Banjur, kaping pindhone jalaran anane bab kang onjo sajrone crita TAG iki, yaiku ngenani kadurjanan.

Crita TAG kasebut nyritakake tumindak durjanane Ki Gedhe Mblotha, paraga priya uga paraga utama kang nduweni watak ala. Ki Gedhe

Mblotha minangka salah sawijine panggedhe Desa kang nggunakake kuwasane kanggo nindhes liyan. Saliyane kuwi Ki Mblotha tega nglakoni apa wae supaya kabeh kang dadi kekarepane bisa kasembadan. Sabanjure, gegambaran laku durjana sajrone crita TAG iki ing antarane yaiku merjaya, degsiya, *Intimidasi*, lan nyulik.

Yen dijingglengi manut andharan ing ndhuwur, wujud lan motif kadujanan sajrone kasunyatan sosial masyarakat melu nyengkuyung tuwuhe reription sastra. Ana sesambungan antarane teks lan konteke. Miturut Darma (2007:136), sawijine reription sastra ora bisa uwal saka kahanan sosial. Sastra nduweni sesambungan raket karo masyarakate, ateges reription sastra tuwuh adhedhasar sosio budaya masyarakat pangriptione (Damono, 1989:8). Sadurunge uga wis diandharake dening Swingwood (1972:19), yen reription sastra nggambarake nilai-nilai lan norma-norma masyarakat. Ana sesambungan timbal balik antarane perangan loro mau. Sastra lan masyarakat padha-padha nduweni pangaribawa. Sastra kawangun dening masyarakate lan sewalike. Sastra uga bisa mangun masyarakat (Tyson sajrone Darni, 2015:3).

Genre reription sastra Jawa modern kang bakal ditintangi yaiku semi crita rakyat. Crita iki sinebut semi crita rakyat jalaran dununge crita kang diwedharake pancen awujud crita rakyat, nanging mawa owah-owahan kang wis dislarasake karo pangrembakane sastra Jawa modern. Reription sastra iki akeh kang medharake babagan panguripane manungsa. Mula, crita kanthi judhul TAG iki trep yen ditintangi mawa tintonan sosiologi sastra jalaran ngandhut salah sawijine prekara sosial ing bebrayan yaiku kadurjanan.

Sosiologi sastra minangka salah sawijine kajian kang ngangkat fenomena sosial masyarakat minangka karangan kang pikantuk akeh kawigaten lan nuduhake kawigaten marang panguripan sosial masyarakat. Bab iki cundhuk karo pamawase Wellek lan Werren (1990:119) kang ngandharake yen sastra minangka kacabenggala lan wujud *ekspresi* panguripane manungsa. Sastra minangka asil budaya kang dadi salah sijine kabutuhane masyarakat. Sabanjure, sosiologi sastra sajrone panliten iki digunakake minangka piranti kanggo ngonceki prekara-prekara kang tuwuh saka wujud kadurjanan sajrone crita TAG kanthi luwih jero lan cetha. Panliten iki diajab nduweni paedah tumrap para pamaca kanggo nambahi kawruh ngenani panguripan sosial manungsa lumantar karya sastra.

Underan Panliten

Adhedhasar bab-bab kang wis diandharake sadurunge, perkara sajrone crita rakyat TAG anggitane Sri Adi Harjono iki bisa dipunjerake kaya mangkene.

- 1) Kepriye aspek struktur sajrone crita rakyat TAG anggitane Sri Adi Harjono?
- 2) Kepriye gegambaran kadurakan sajrone crita rakyat TAG anggitane Sri Adi Harjono?
- 3) Apa wae kang njalari dumadine kadurakan sajrone crita rakyat TAG anggitane Sri Adi Harjono?
- 4) Kepriye faktualisasi kadurakan sajrone crita rakyat TAG anggitane Sri Adi Harjono karo realita sosial sajrone bebrayan?

Ancase Panliten

Saka underane panliten mau, mula panliten iki nduweni ancas kaya mangkene.

- 1) Njlentrehake aspek struktur sajrone crita rakyat TAG anggitane Sri Adi Harjono.
- 2) Njlentrehake gegambaran kadurakan sajrone crita rakyat TAG anggitane Sri Adi Harjono.
- 3) Njlentrehake apa wae sing njalari dumadine kadurakan sajrone crita rakyat TAG anggitane Sri Adi Harjono.
- 4) Njlentrehake faktualisasi kadurakan sajrone crita rakyat TAG anggitane Sri Adi Harjono karo realita sosial sajrone bebrayan.

Paedahe Panliten

Ana saperangan paedah kang kepengin digayuh saka panliten iki. Paedah-paedah kasebut mligine ditujokake marang panliti lan pamaca. Paedah kang dadi pangarep-arep sajrone panliten iki, yaiku.

- 1) Tumrap sastra Jawa Modern, panliten iki minangka salah sijine upaya kanggo ngrembakakake sastra Jawa mligine ngenani karya sastra Jawa modern kanthi tintonan sosiologi sastra kang nggunakake crita rakyat kanthi wujud tulisan/karangan minangka objeke.
- 2) Tumrap pamaca, panliten iki bisa dadi sarana pambiji lan ngenalake karya sastra Jawa modern mligine crita rakyat TAG anggitane Sri Adi Harjono kang kapacak ing kalawarti Panjebur Semangat.
- 3) Tumrap piwulangan, panliten iki bisa nambahi bahan ajar mligine ngenani apresiasi sastra ing sekolah.

Wewatesan Tetembungan

- 1) Tintonan Struktural
Tintonan struktural yaiku mujudake *pendekatan intrinsik* kang ngonceki bab unsur-unsur kang mangun reription sastra (Damono, 1984:2)
- 2) Aspek sosiologis
Aspek sosiologis yaiku aspek kang nduweni sesambungan hakiki antarane reription sastra karo masyarakat (fakta kemasyarakatan) (Ratna, 2011:61)
- 3) Duraka
Duraka yaiku nyimpang saka angering agama utawa nerak bebener. Perangan saka tumindak kang ora

becik lan bisa uga sinebut kadurakan (Sudaryanto, 211:2011).

4) Kadurakan

Kadurakan yaiku laku kang nyimpang utawa nerak angger-angger. Kadurakan saemper karo kriminalitas minangka tumindak kang bisa ngrugekake liyan uga tindak pidana kang nglanggar ukum (Sudaryanto, 211:2011).

5) Kriminalitas

Kriminalitas yaiku tumindak ngenani kadurakan lan tindak pidana kang nglanggar ukum uga bisa ngrugekake liyan (Hendrojono, 2005:2).

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Kadurjanan

Kadurjanan utawa kriminalitas yaiku prekara-prekara kang nduweni sipat kriminal kang magepokan karo tumindak jahat utawa kang bisa gawe cilakane liyan (Sudaryanto, 471:2011). Tumindak kriminal utawa kadurjanan kasebut ora kawangun wiwit lair utawa keturunan. Tumindak iki tuwuh amarga anane proses interaksi sosial sajrone lingkungan kang nggunakake pola-pola kejahatan lan nerak norma-norma ukum kang ana (E.H. Sutherland sajrone Soekanto, 321:2012).

Kadurjanan utawa kriminalitas bisa dideleng saka aspek-aspek tartamtu kayata (1) Kriminalitas bisa dideleng saka aspek yuridhis yaiku nalika sawijine pawongan nerak aturan utawa undang-undang pidana lan pawongan kasebut kabukten nglakoni kriminalitas miturut pengadhilan sarta diwenahi ukuman. (2) Kriminalitas dideleng saka aspek sosial yaiku sakabehane wujud tumindak lan solahbawa kang kanthi cara ekonomis, politis lan sosial-psikologis ngrugekake masyarakat, nerak norma-norma sosial, lan ngancem keslametane warga masyarakat (Kartono, 2007:142).

Tumindak kriminal ora mung winates ing salah sijine wujud kadurjanan, kayata merjaya. Tumindak kriminal utawa kadurjanan iki bisa katindakake kanthi cara terang-terangan utawa mawi cara ndhelik-ndhelik. Kartono (2007:157) ngandharake yen bab kang kalebu tumindak-tumindak kriminal utawa kadurjanan ing antarane yaiku: 1) Merjaya, nyembelih, nekek nganti korbane mati, lan ngracuni kurban nganti mati, 2) Ngrampas, ngrampok, nyerang, 3) Ngruda peksa, 4) Nyolong, 5) *Intimidasi*, 6) Nglanggar ekonomi, kayata korupsi, nyogok, malsu, 7) Ngunakake senjata api lan adol senjata kasebut, 8) Kadurjanan ing jagading politik, 9) Nyulik, 10) Adol lan nyalah gunakake narkotika. Panliten iki nggunakake teori tumindak kriminal kang diwawas dening Kartono (2007:157) kanggo mangsuli underane panliten.

Faktor-faktor kang njalari tumindak kriminal ing antarane: nuju ing kebebasan, frustasi, faktor-faktor psikologis, faktor-faktor

social. Kacingkrangan mujudake faktor paling utama kang nyebabake anane tumindak durjana sajrone panguripane manungsa. Wanita planyahan tuladhane. Akeh pawadan kang njalari wanita iku nyambut gawe minangka wanita lanyah. Wanita planyahan mujudake wanita kang penggaweyane ngedol awak marang priya sapa wae. Wong wadon sing gelem ngladeni andon tresna karo sapa wae kanggo golek panguripan. Pelanyahan dhewe iku minangka fenomena sosial kang tuwuh saben jaman lan ana ing bebrayan masyarakat.

Pendekatan Struktural

Sawijine panliten karya sastra akeh-akehe katindakake kanthi pendekatan struktural. Analisis struktur karya sastra sing ana sajroning karya fiksi, bisa ditindakake lumantar identifikasi, nintingi, lan njlentrehake fungsi lan gegayutane antarane unsur intrinsik fiksi kang dirembug (Nurgiyantoro, 2010:37). Lumantar analisis struktur mau, saengga bisa ngerteni makna karya sastra kanthi sawutuhe. Saben karya sastra mbutuhake sawijine metodhe analisis sing laras klawan sipat lan struktur.

Saben karya sastra nduweni unsur intrinsik lan unsur ekstrinsik, nanging panliten iki nengenake ngenani wujud kadurjanan kang ditindakake dening paraga sajrone crita TAG kanthi nggunakake pamarekan Sosiologi Sastra. Tintingan struktur kang digunakake sajrone panliten iki mujudake tintingan struktural kang winates. Ateges panliten iki ora nggunakake tintingan strukturalisme murni kang nintingi saben unsur intrinsike.

Panintingan struktur kang winates sajrone panliten iki ditindakake kanthi luwih mligi. Panliten iki nintingi bab fenomena sosial sajrone tema kadurjanan. Kadurjanan minangka fenomena sosial kang mujudake unsur ekstrinsik sajrone karya sastra iki. Perangan struktural kang gayut karo fenomena sosial mligine kadurjanan kang bakal dijlentrehake sajrone panliten iki yaiku ngenani pamaragan lan alur. Pamaragan lan alur minangka salah sijine wujud struktur karya sastra kang dipilih lan diandharake jalaran liwat pamaragan pamaca bisa meruhi wutuhe reiptan sastra kasebut, lan bisa meruhi sapa-sapa kang wis nindakake laku kriminalitas utawa kadurjanan mligine sajrone crita TAG. Saliyane kuwi alur uga bisa nyengkuyung kanggo meruhi kepriye larah-larahe crita lan laku duraka sajrone crita TAG saka wiwitan nganti pungkasan.

Sastra lan Bebrayan

Sastra mujudake salah sijine asil kabudayan sawijine bebrayan tartamtu. Sastra nduweni sesambungan karo bebrayan. Bab iki laras karo

pamawase De Bonald sajrone Wellek lan Werren (1989:110) kang njlentrehake sastra minangka wujud rasa pangrasane bebrayan. Sastra mujudake asil cipta, rasa, lan ekspresine manungsa. Dene manungsa minangka perangan saka bebrayan.

Sastra minangka gambaran saka fenomena-fenomena panguripan sajrone bebrayan, amarga akeh wujud masalah kang tuwuh sajrone bebrayan kang bisa dadi inspirasi tumrap panganggit kanggo ngripta karya-karyane. Sawijine karya sastra ora bisa pisah saka kompleksitas masalah sosial. Bab kasebut laras karo pamawase Hardjana (1994:73) nalika panganggit nulis crita, dheweke nduweni pamawas ngenani paraga imajiner lan lingkungane, kang bisa makili paraga-paraga lan lingkungan tartamtu kanthi pengalaman, pamawas, banjur panjinglenge, panganggit nduweni lelandhesan crita tumrap sawijine crita kang bakal diripta.

Kedadayan-kedadayan sajrone bebrayan minangka perangan kang wigati tumrap pengarang anggone nulis karya sastra. Sariban (2009:118) ngandharake yen bebrayan minangka salah sijine sarana kang digunakake pengarang kang bisa diolah kanthi nenimbang bab-bab kang asesipat artistic lan kanyatan-kanyatan sing anyar. Kanyatan-kanyatan kaya kang kaya mangkonoana sajrone unsur intrinsik karya sastra. Wellek lan Werren (1989:140) njlentrehake yen fenomena sosial bisa mincul sajrone tema, alur, paraga, lan sapanunggale. Prekara sastra lan bebrayan bisa diselehake ing sawijine sesambungan kang asipat simbolik lan nduweni makna, tuladhane maneka warna kegiyatane manungsa.

Fenomena Sosiologi

Kawawas saka kahanan saiki, bangsa Indonesia mujudake bangsa kang mbutuhake kawigaten kang linuwih. Prekara kasebut jalaran akehe fenomena tindak kriminalitas utawa kadurjanaan kang wiwit ngrembaka nalika kahanan ekonomi saya angel lan angka pengangguran saya dhuwur. Akibate akeh kelompok masyarakat kang nggunakake cara-cara kang ora lumrah nganti nerak paugeran ukum lan norma sosial masyarakat kanggo nyukupi kebutuwan uripe.

Faktane kahanan sosial kang wis ngalami owah-owahan sajrone bebrayan menahi kesempatan marang saben pawongan supaya bisa ngrembaka, nanging pangrembakan kasebut ora bisa nggiring saben pawongan menyang panguripan kang dadi gegayuhane. Prekara kasebut nuwuhke pambada kelas sosial adhedhasar kasugihan, pamawas, solah bawa, utawa pergaulan. Owah-owahan kasebut bisa nggiring pawongan utawa kelompok masyarakat tumuju menyang tumindak kang nerak paugeran jalaran dipangaribawani dening pepinginan-pepinginan kang ora bisa kalaksanan.

Tumindak kriminal utawa durjana kang tuwuh sajrone masyarakat kanthi mligi bakal dijlentrehake minangka jalaran tuwuhe owah-owahan taraf panguripan sosial masyarakat kang nuwuhake kesenjangan. Akibate ora saben pawongan bisa antuk kabagyan kang padha. Anane pambada kasebut njalari saben pawongan nduweni penafsiran kang maneka warna tumrap hak lan kuwajibane.

Sosiologi

Sosiologi minangka ilmu kang nyinaoni bab panguripane masyarakat kang asipat *kritis*, *skeptis* lan *sistematis*. Ilmu kasebut nliiti struktur manungsa ing donyane sosial. sosiologi uga ana bab kang nyinaoni prekara-prekara sing gedhe kayata kacingkrangan, pelanyahan lan sapanunggale. Saliyane kuwi sosiologi uga nyinaoni prekara-prekara sing cilik lan asipat *kritis* (Sunarto, 2011:18).

Sosiologi nyinaoni babagan kahanan sosial sajrone panguripane masyarakat. Objek sosiologi yaiku masyarakat. Sosiologi nduweni titikan utama yaiku; 1) Sosiologi kang asipat *empiris*, yaiku ilmu kang adhedhasar *observasi* tumrap kanyatan ing bebrayan. 2) Sosiologi kang asipat *teoritis*, yaiku ilmu kasebut ana kanggo nyusun abstraksi saka asile *observasi*. 3) Sosiologi kang asipat *komulatif*, yaiku teori-teori sosiologi disusun adhedhasar teori-teori kang wis ana. 4) Sosiologi kang asipat *nonetis*, yaiku kang diprekarakne dudu apik orane kanyatan tartamtu, nanging tujuwane yaiku kanggo njlentrehake kanyatan kasebut kanthi cara *analitis* (Soekanto, 1982:13).

Tintingan Sosiologi Sastra

Perangan iki ngandharake yen sastra dideleng minangka lembaga sosial kang nggunakake basa minangka sarana, basa kuwi dhewe minangka asil pangriptane panguripan sosial (Damono, 1978:1). Endraswara (2008:77) ngandharake Sosiologi Sastra yaiku cabang panliten babagan sastra kang reflektif. Tintingan iki akeh digunakake dening panliten kang kepingin mawas sastra minangka kaca benggala panguripan ing masyarakat.

Sosiaologi sastra yaiku analisis karya sastra kang gegayutan karo masyarakat, dadi modhel analisis kang bisa dilakoni ana telung prekara, kayata (1) Ngrembug karya sastra kuwi dhewe, banjur asile digayutake karo kanyatan kang tau kedadayan. Umume diarani minangka aspek ekstrinsik, modhel sesambungan kasebut diarani refleksi. (2) Padha karo andharan sadurunge, nanging kanthi cara nemokake sesambungan antar struktur, dudu aspek-aspek tartamtu, kanthi modhel sesambungan kang asipatdialektika. (3) Nganalisis karya sastra kanthi ancas kanggo nemokake tatanan kang tartamtu, kang ditindakake dening dhisiplin

tartamtu. Modhel analisis iki umume ngasilake panliten karya sastra minangka gejala sosial (Ratna, 2011:339-340).

Ian Watt (sajrone Damono, 1978:3) uga ngandharake yen Sosiologi Sastra kaperang dadi telu, yaiku (1) Konteks sosial pangripta, kang diteliti yaiku status soial pangripta, babagan sosial yaiku pakaryane pangripta, lan masyarakat kang dituju pangripta. (2) Sastra minangka kaca benggala kanggo masyarakat, kang diteliti yaiku sepira adohe sastra njlentrehake urip kang ana sajrone masyarakat. (3) Fungsi sosial sastra, kang diteliti yaiku sesambungan antarane nilai-nilai sosial utawa nilai-nilai sosial kang nduweni daya pangaribawa tumrap karya sastra.

Panliten iki nggunakake teori kang kapindho yaiku mawar karya sastra (*Crita TAG*) minangka kaca benggala kanggo masyarakat. Kang diteliti yaiku sepira adohe sastra njlentrehake urip lan panguripane manungsa ing masyarakat.

Lelandhesan Analisis

Panganggone teori minangka landhesan kanggo nganalisis sawijine prekara kang ora bisa ditinggalake amarga teori kasebut kang bakale dadi ancer-ancere panliten kang bakal ditindakake. Lelandhesan teori kang bakal digunakake sajrone panliten iki yaiku studi tekstual kanggo ngonceki aspek sosiologis reriptan sastra. Objek kang dinggo minangka punjere panliten iki yaiku sawijine karya sastra wujud gancaran kanthi judhul *TAG*. Saliyane kuwi, pamarekan struktural uga diperlokake kanggo nganalisis karya sastra kasebut. Pamarekan iki dinggo saperlu ngonceki unsur intrinsik kang mangun karya sastra mligine paraga lan alur.

Panitingane struktur sajrone panliten iki uga ditindakake kanggo nitingi fenomena sosial mligine kadurjanan. Kadurjanan minangka fenomena sosial kang mujudake unsur ekstrinsik sajrone *Crita* kasebut. Anggone nitingi reriptan sastra mawa paningkatan struktur iki uga disengkuyung karo teori sosiologi sastra.

Teori Sosiologi Sastra kang digunakake yaiku teori Sosiologi Sastra kanthi konsep kang dijlentrehake dening Ian Watt. Ian Watt merang Sosiologi Sastra dadi telu yaiku konteks sosial pengarang, sastra minangka kaca benggala bebrayan masyarakat, lan fungsi sosial sastra. Perangan kang bakal luwih ditengenake ing kene yaiku ngenani bab sastra minangka kaca benggala bebrayan masyarakat. Perangan saka teori Sosiologi Sastra miturut Ian Watt iki digunakake kanggo nggayutake wujud kadurjanan karo realitas sosial bebrayan.

Tintingane struktural lan tintingane sosiologi sastra Ian Watt kang bakal digunakake sajrone panliten iki diajab bisa menehi wangsulan saka

underane panliten lan bab-bab liya kang kepengin diwedharake liwat panliten iki.

METODHE PANLITEN

Ancangan Panliten

Panliten iki nggunakake metode kang asipat *deskriptif kualitatif* yaiku sawijine panliten kang ora mbutuhake tata cara itung-itungan, nanging kathi cara njlentrehake nggunakake basa kanggo ngonceki saben prekara sajrone panliten. Arikunto (2006:243) ngandharake yen panliten *deskriptif* ora nduweni ancas kanggo ngisi hipotesis tartamtu, nanging mung nggambarake anane fenomena utawa kedadeyan, sabanjure dhata-dhata mau bakal digambarake kanthi tembung-tembung utawa ukara kang dipisah-pisah manut jinis tartamtu kanggo ngasilake dudutan. Panliten iki nitingi salah sawijine kedadeyan kang ana sajrone karya sastra.

Crita TAG anggitane Sri Adi Harjono sajrone panliten iki bakal dititingi mawa tintingane studi tekstual kanggo ngonceki aspek sosiologi reriptan sastra. Panliten iki dianalisis nggunakake metode *deskriptif kualitatif* kanthi teori Struktural lan Sosiologi Sastra. Asile panliten iki yaiku sepisan, ngandharake struktur *crita TAG*, kapindho, ngandharake wujud kadurjanan sajrone *crita TAG*, katelu yaiku ngandharake apa wae kang njalari dumadine kadurjanan, banjur kapapat utawa pungkasan yaiku njlentrehake faktualisasi kadurjanan sajrone *crita TAG* anggitane Sri Adi Harjono karo realita sosial sajrone bebrayan.

Sumber Dhata Panliten

Sumber dhata yaiku bahan kang diteliti sajrone sawijine panliten. Sumber dhata ing panliten kasusastran yaiku karya sastra lan naskah. Miturut Ratna (2011:47) sajrone ilmu sastra sumber dhata yaiku sastra lan naskah. Cundhuk karo andharan kasebut, panliten iki kalebu panliten sastra mula nggunakake sumber dhata kang awujud karya sastra. Sumber dhata kang digunakake sajrone panliten iki kaperang dadi loro, yaiku sumber dhata primer lan sekunder. Sumber dhata primer yaiku *crita* kanthi judhul *TAG* anggitane Sri Adi Harjono. Karya sastra iki mujudake *crita* basa Jawa kang kapacak ing kalawarti Panjekar Semangat. *Crita* iki kaperang dadi 12 edhisi, kang kawiwitan saka edhisi 42 tanggal 18 Oktober 2014 nganti edhisi 1 tanggal 3 Januari 2015.

Crita TAG nyritakake kadurjanane Ki Gedhe Mblotha, paraga priya uga paraga utama kang nduweni watak ala. Ki Blotha tega nglakoni apa wae supaya kabeh kang dadi kekarepane bisa kalaksanan. Gegambaran kadurjanan sajrone *crita* iki yaiku paten-pinatenan lan penculikan. Bab-bab kang njalari dumadine kadurjanan kasebut

dilandhesi saka anane faktor sosial, motif balas dhendham, katresnan lan kekuwasaaan.

Dene sumber dhata sekunder yaiku buku-buku panyengkuyung. Buku-buku panyengkuyung kasebut ateges buku-buku literatur kang nyengkuyung kanggo ngonceki crita TAG kanthi tintingan Sosiologi Sastra. Mula, buku-buku panyengkuyung mau kudu ana sesambungane karo kadurjanan utawa kriminalitas. Ora mung buku-buku wae kang bisa dadi sumber dhata sekunder nanging uga bisa awujud asil panliten, artikel lan sapanunggal. Sumber-sumber dhata kasebut kang awujud buku, mligine kang ngrembug ngenani kriminalitas yaiku buku *Sosiologi Suatu Pengantar* diripta dening Prof. Dr. Soerjono Soekanto lan buku *Patologi Sosial* diripta dening Dra. Kartini Kartono. Banjur, sumber dhata kang awujud artikel berita kang dijupuk saka media sosial yaiku berita saka Detiknews.co.id, Sindonews.com, Lensa Indonesia, lan Kabar Kampus. Media-media sosial kasebut minangka media kang digunakake kanggo ndhudhah dhata ngenani faktualisasi kriminalitas sajrone bebrayan.

Dhata Panliten

Dhata yaiku asil saka panliten, bisa arupa angka lan *fakta* (Arikunto, 2010: 16). Dhata kuwi uga sawijine objek kang didadekake bahan tintingan. Sumber dhata kang digunakake sajrone panliten sastra yaiku arupa karya sastra utawa naskah, banjur minangka dhata formale yaiku tembung-tembung, ukara, lan wacana (Ratna, 2011: 47). Dhata kang digunakake sajrone panliten iki arupa tembung, ukara, wacana, lan salah bawane paraga sajrone crita TAG.

Sakabehe wujud tetembungan, ukara, wacana, lan salah bawane paraga didadekake salah sawijine bukti kanggo ndhudhah prekara kang ana sajrone panliten iki. Prekara kasebut yaiku ngenani maneka warna gegambarane kadurjanan sajrone critarakyat TAG. Dene dhata sabanjure bakal digayutake karo underan panliten liyane yaiku pamawas bebrayan ngenani kadurjanan sajrone kasunyatan sosial. Dhata-dhata kasebut kalebu dhata *ekstrinsik* yaiku dhata kang kajupuk ing sanjabane karya sastra.

Instrumen Panliten

Instrumen sajrone panliten iki nduweni tujuan kanggo nyengkuyung nglumpukake dhata (Arikunto, 2010:192). Instrumen sajrone panliten iki yaiku panliti dhewe, amarga panliti kang bakale nindakake panliten lan nganalisis objek panliten. Panliti kang bakale nglumpukake dhata, nganalisis dhata, nafsirake dhata, lan nyuguhake asil panliten. Banjur, kanggo nglancarake panliten kasebut, mula

panliti mbutuhake sawernane piranti utawa alat panyengkuyung yaiku buku tulis lan pulpen.

Tata Cara Nulis Asile Panliten

Sawise nemtokake tata cara kanggo ngolah dhata panliten, saiki banjur ngrembug ngenani cara nulis asile panliten. Sajrone nulis asil panliten, ana saperangan paugeran kang kudu digatekake. Prekara iki ditindakake supaya asil panliten katulis kanthi runtut lan ngasilake panliten kang bisa disuwuni tanggungjawab.

Tata cara nulis asile panliten iki yaiku kanthi cara informal tegese analisis dhata kanthi nggunakake tembung-tembung kang gumathuk karo jinise prekara panliten. Andharan ngenani analisis sajrone panliten yaiku awujud deskripsi ngenani underane crita babagan kadurjanan sajrone crita rakyat TAG, apa wae sing njalari dumadine kadurjanan kasebut. Pungkasane yaiku nggayutake wujud sesambungane kadurjanan sajrone crita TAG anggitane Sri Adi Harjono karo realita sosial sajrone bebrayan. Panliten iki kanthi sistematika kasusun saka limang bab yaiku (1) Purwaka, (2) Tintingan kapustakan, (3) Metode panliten, (4) Andharan saka asile panliten, lan (5) Panutup kang isine dudutan lan pamrayoga.

ANDHARAN ASILE PANLITEN

Aspek Struktur sajrone Crita TAG Anggitane Sri Adi Harjono

Perangan struktural kang luwih ditengenake lan bakal dijlentrehake ing bab iki yaiku ngenani pamaragan lan alur sajrone crita kasebut. Pamarekan struktural ing kene dilebokake kanthi ancas supaya bisa mbiyantu tintingan sosiologi sastra kanggo ngonceki crita ngenani kadurjanan. Utamane pamarekan struktural uga bisa ngonceki sapa paraga-paraga kang nindakake laku durjana lan pawadane kanthi ringkes. Ing ngisor iki bakal dijlentrehake siji mbaka siji saka perangan struktur crita ngenani kadurjanansajrone crita kasebut.

Pamaragan

Salah sawijine unsur pamangune karya sastra mligine fiksi yaiku pamaragan. Pamaragan nduweni kalungguhan kang wigati. Jalaran liwat pamaragan pamaca bisa nemtokake wutuhe karya fiksi kasebut. Pamaragan sajrone karya sastra minangka salah sawijine unsur pamangun fiksi kang dianalisis sesambungane karo unsur-unsur pamangun liyane. Pamaragan nuduhake sipate saben-saben pawongan kang didhapuk sajrone crita. Ing ngisor iki bakal diandharake pamaragan sajrone crita TAG.

Paraga Ki Gedhe Mblotha

Ki Gedhe Mblotha minangka paraga utama sajrone crita TAG. Ki Gedhe Mblotha yaiku salah

sawijine panggedhe desa Dhungendhil kang kawentar. Ora kawentar jalara laku utamane, nanging jalaran tumindak asor kang nyebar laku durjana ing saben tumindake. Akeh laku durjana kang wis dilakoni dening Ki Gedhe Mblotha mligine anggone dolanan wong wadon kang prasasat ora ketung.

Dideleng saka laku bejade kang sanggup ngrentengi wong wadon sapirang-pirang mau, ora sumbut babarpisa karo blegere. Ki Gedhe Mblotha, pawongan umur setengah abat kliwat kang wis nyambel wijen, rai wiron tur yen omong srogal-srogol, mripat njlalal lan ngumbar syahwat. Prasasat ora ana bab kang ningsemake kang bisa disawang saka dheweke.

Mula bukane crita, biyen mono Ki Gedhe Mblotha kuwi dudu sapa-sapa. Ki Gedhe Mblotha minangka adhik ruju saka Ki Mbudha lan Ki Andharante. Ki Gedhe Mblotha bisa sugih mblegedhu kaya mangkono jalaran jaman biyen nalika kakange ya Ki Andharante dadi wong kanggep dening Njeng Dipati Candra Negara, Mblotha ditonyol-tonyolake saengga diangkat Ki Gedhe Dhungendhil. Mangka salugune Mblotha kuwi ndableg. Kahanane Mblotha kang kaya mangkono bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

“Olehmu nguja kliwat ngekat dupeh adhi ruju. Jaman awakmu dadi wong kanggep dening Njeng Dipate Candra Negara biyen, Mblotha mbok tanyol-tonyol saengga diangkat Ki Gedhe Dhungendhil. Mangka salugune Mblotha kuwi ndableg.” (PS, 2015:1:2)

Mula saka kuwi anggone Ki Mblotha dolanan wong wadon nganti ora baen-baen. Mblotha dadi gemblung jinurung, edan kewarisan. Bareng kuwasa terus ngumpul-ngumpul bandha kanthi maneka cara. Ora preduli ora kalal, waton kolu diuntal. Bareng wis sugih banjur umpak-umpakan dolanan wong wadon.

Alur

Alur minangka perangan kang wigati sajrone reriptan sastra kang dadi salah sawijine unsur pamangune crita. Alur yaiku lakune kedadeyan sajrone karya sastra. Alur bisa diurutake kanthi perangan wiwitan crita, lumakune crita tumuju konflik, konflik, lan cara mungkasi konflik kasebut (Nurgiyantoro, 2007:111). Crita sajrone crita TAG iki nduweni alur kaya kang bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Wiwitan crita

Perangan kang sepisan iki bakal diandharake ngenani wiwitan crita TAG. Pengarang miwiti crita kathi nuduhake paraga priya kang jenenge Ki

Gedhe Mblotha. Ki Gedhe Mblotha minangka salah sawijine panggedhe desa Dhungendhil kang kawentar. Ora kawentar jalara laku utama, nanging jalaran tumindak asor kang nyebar laku durjana ing ngendi-ngendi. Akeh laku durjana kang wis dilakoni dening Ki Gedhe Mblotha mligine anggone dolanan wong wadon kang prasasat ora ketung.

Anggone Ki Mblotha dolanan wong wadon nganti ora baen-baen. Tumindake Ki Mblotha kang kaya mangkono jalaran disengkuyung dening kekuwasaan lan kasugihane. Kahanan kang kaya mangkono bisa kagambar saka pethikan ing ngisor iki.

“...Aji mumpung. Mumpung kuwasa, mumpung sugih raja brana. Temahan saya ngangsa-ngansa olehe dolanan wanita. Ora ketang mung sak Ki Gedhe, panggedhene desa Dhungendhil ewasemana bojone Ki Gedhe Mblotha pirang-pirang. Selire wae papat durung simpenan-simpenane utawa sing rayukan saka ndalan.” (PS, 2014:42:2)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake laku uripe Ki Gedhe Mblotha. Saliyane aji mumpung jalaran bandha donya kang wawah, temahan dheweke majer (mandhul). Mula kahanan kasebut kena digawe pawadan anggone ugal-ugalan golek turun. Mangka satemene wiji ajine dhewe gabug. Didhedhera ing palemahan loh tetep wae ora bisa thukul.

Saliyane njlentrehake ngenani Ki Gedhe Mblotha, ing kene pangripta uga medharake paraga wanita yaiku Prihati. Prihati, kenya ayu saka dhusun Nggawang. Manut crita prenahe Prihati minangka salah sawijine selir kang banget ditresnani dening Ki Gedhe Mblotha. Prihati gelem dadi selire Ki Gedhe Mblotha jalaran biyen-biyene dipeksa dening wong tuwane.

Konflik

Bab iki njlentrehake ngenani konflik kang ana sajrone crita TAG. Prekara kang dumadi sajrone crita iki yaiku kawiwitan nalika Prihati ngandhakake yen dheweke wis ora nampa tamu suwene rong sasi. Bubar keprungu kabar kasebut Ki Gedhe Mblotha kaget kepati. Jer dheweke wis nglenggana ngrumangsani yen ora bisa duwe turun. Kahanan kasebut bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

“Prihati mesthi laku sedheng. Slingkuh karo wong lanang liya. Mula saka kuwi Ki Gedhe Mblotha kudu weruh sapa salugune wong lanang sing wis mijeni Prihati.” (PS, 2014:42:51)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Ki Gedhe Mblotha atine kethukulan sanggarung kang

nganggit yen Prihati wis laku sedheng klawan wong lanang liya. Nanging, Ki Gedhe Mblotha ora kurang ing weweka. Dheweke melu mbungahi kahanan kasebut. Ki Gedhe Mblotha kanthi sesidheman nggoleki sapa sejatine wong lanang kang wis mijeni Prihati.

Mungkasi Konflik

Perangan kang sabanjure yaiku mungkasi konflik sajrone crita TAG. Konflik sajrone crita kasebut kapungkasan nalika Lastri lan Sabukjanur klakon jejodhowan. Jejodhowane bocah loro mau bisa ngedhem geni memungsuhan antarane Kramalanda lan Dipakerti.

Kramalanda rumangsa wis diwelehake dening Kang Gawe Urip. Nalika weruh bebana kang dijuluk marang Sabukjanur bisa diwujud, malah-malah kanthi kawuwuhan srah-srahan manten kang linuwih dheweke ngrasa kewirangan. Sanalika dheweke sadhar yen tumindake marang Dipakerti sasuwene iki wis luput. Kahanan kasebut bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

“O oh, aku kewirangan. Aku wis diwelehake Kang Gawe Urip!! “Dhi Dipakerti..., aku maturnuwun dene awakmu malah ngumbulake jenengku. Njaga prajaku. Aku ora isin bebesanan karo awakmu, Dhi. Lastri pancen pinter milih bojo! Sing gedhe pangapuramu ya Dhi, aku wis mungsuh awakmu. Aku wis sawiyah-wiyah marang awakmu sing tak anggep mlarat nggendhong jagad!” (PS, 2014:51:2)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Kramalanda wis nyadhari kabeh kaluputane marang Dipakerti. Wusanane Kramalanda gapyuk ngrangkul Dipakerti karo nangis ngguguk. Sabanjure dheweke dheleg-dheleg nelangsani marang klera-kleruning tumindak ing wektu-wektu kapungkur. Sadhar, sabacute terus srikutan ngulapi eluhe nganggo pucuk bebete.

Gegambaran Kadurjanan sajrone Crita TAG Anggitane Sri Adi Harjono

Perangan kapindho kang bakal dirembug yaiku gegambarane kadurjanan sajrone crita TAG. Maneka warna gegambaran kadurjanan bakal diandharake ing bab andharan panliten iki. Nanging, gegambaran kadurjanan kasebut mung winates sajrone crita TAG ing antarane: 1) Merjaya, 2) Degsiya, 3) *Intimidasi*, lan 4) Nyulik.

Merjaya

Merjaya mujudake salah sawijine tindak kriminal utawa kadurjanan kang bisa nyeret sapa wae menyang ukum pidana. Merjaya bisa ditindakake kanthi maneka warna cara. Umume, merjaya kanthi nggunakake piranti kayata gaman.

Saliyane nggunakake piranti, merjaya uga bisa ditindakake tanpa nggunakake piranti ananging mung nggunakake kekuwatan fisik, kayata kanthi bujuk rayu, nekek, lan tipu daya. Tumindak-tumindak kasebut bisa nyebabake anane rajapati.

Rajapati bisa diperang dadi telu. Perangan kasebut yaiku merjaya kanthi sengaja, merjaya kaya-kaya disengaja, lan merjaya kanthi ora sengaja. Salah sawijine tindak kadurjanan kanthi wujud tumindak merjaya. Tumindak kasebut ditindakake dening saperangan paraga sajrone crita TAG kang bakal diandharake ing ngisor iki.

Wektu kuwi Ki Gedhe Mblotha lagi poyang-payingan rasane amarga kelangan bojo selire kang banget ditresnani. Nalika kuwi dheweke ngonangi yen bojone selingkuh klawan rewange. Sanalika Ki Gedhe Mblotha muntab kanapsone banjur ora sengaja merjaya bojo selir lan slingkuhane. Tumindak kasebut bisa diweruhi saka pethikan ing ngisor iki.

“Bangsat!!! Sapa sing arep mbok apusi? Sapa sing arep mbok racun, hei?! Piceka mesthi krungu. Budhega kowe mesthi weruh sapa Ki Gedhe Mblotha. Mbok anggep apa aku?!! (PS, 2014:42:51)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Ki Gedhe Mblotha muntab kanapsone. Dheweke meruhi yen selire kang paling ditresnani yaiku Prihati nindakake tumindak nistha. Prihati slingkuh klawan Rujita, nom-noman kang dipercaya Ki Gedhe Mblotha ngopeni tanduran karang kitri kang aneng pekarangan omahe Prihati.

Degsiya

Degsiya, tumindak iki uga kalebu salah sijine tumindak kriminal utawa kadurjanan. Degsiya bisa ditegesi tumindak kang sawenang-wenang. Praktek tumindak degsiya iki akeh wujud, bisa magepokan karo bab KDRT, bab kekuasaan, lan sapanunggal.

Tindak durjana kanthi wujud degsiya sajrone crita TAG iki yaiku ditindakake dening Ki Gedhe Mblotha. Ki Mblotha nggunakake kekuwaane kanggo nuruti sakabehane pepinginane. Dheweke nggunakake aji mumpung. Mumpung kuwasa lan mumpung sugih raja brana. Tindak degsiya kang wis ditindakake dening Ki Gedhe Mblotha bisa kawawas saka andharan ing ngisor iki.

Umur tuwa ora bisa kanggo pathokan yen wong kasebut bisa diarani wong tuwa. Akeh wong diarani tuwa nanging ora cocog karo sandhang panganggo lan tumindake. Umume wong tuwa iku yaiku wong kang piningan eling lan samesthine sangsaya kebak ing pangati-ati anggane urip. Ngakeh-akehi olehe dhedhipe, nyaketake dhiri marang Kang Murbeng Dumadi. Golek memanisng

pati. Istingarah ora mati sangsara nanging mati mulya. Mulih mring mula-mulane.

Trep mungguwing piwulang sangkan paraning dumadi. Nanging suwalike, kanggone Ki Gedhe Mblotha piwulang kang kaya mangkono ora ditengenake. Ki Gedhe Mblotha mung mikirake nikmat donya kang nyatane kabeh mau mung titipane Kang Maha Agung. Tumindak kasebut bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

“Suprandene kanggone Ki Gedhe Mblotha ora kaya mangkono. Ora tuwa tuwaning jati, tambah tuwa tambah aji. Nanging, tuwa tuwane kapuk. Ndhuwur mabluk ngisor kemaruk. Aji mumpung. Mumpung kuwasa mumpung sugih raja brana. Temahan saya ngangsa-angsa olehe dolanan wanita.” (PS, 2014:42:2)

Wis cetha kepriye solah bawane Ki Gedhe Mblotha. Pawongan kang umure kliwat setengah abat mau nggunakake kekuasaane kanggo nguja hawa napsune. Paribasan kaya srengenge, pawongan kaya Ki Gedhe Mblotha wis adoh saka pletheke cedhak marang angslupe. Nanging, Ki Mblotha ora gelem mawas dhiri, dheweke isih seneng dolanan wong wadon. Wis ora ketung wong wadon pira wae kang wis diwengku dadi bojone.

Intimidasi

Intimidasi uga mujudake salah sawijine tindak kriminalitas. *Intimidasi* minangka kriminalitas amarga tumindak kasebut bisa gawe kapitunane liyan lan bisa nyilakake liyan. Tumindak *Intimidasi* kasebut bisa tinemu sajrone crita TAG iki. Kepriye lan sapa wae kang nindakake tindak *Intimidasi* kasebut bisa diwawas saka andharan ing ngisor iki.

Katresnane Ki Gedhe Mblotha marang Randha Kuning saya ndadi. Rina wengi kang dipikirake mung kepriye anggone ngolehi Randha Kuning. Nalika Ki Gedhe Mblotha lagi nglamunake Randha Kuning, dheweke kelingan yen isih nduweni sedulur tuwa yaiku Ki Andharante. Prenae Ki Andharante biyene minangka wong kang kanggep dening Njeng Dipati Candra Negara. Ujaring kandha jare paranpara lan isih kanca kenthele swargi Ki Dhalang Boging bojone Randha Kuning. Mula, Ki Gedhe Mblotha bakal njaluk tulung marang Ki Andharante sraya nglamar Randha Kuning. Ki Gedhe Mblotha nganggiti yen Randha Kuning ora bakal isa nampik panglamare. Tumindak kasebut bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

“Randha Kuning mesthi wedi ering nek karo kakang Andharante. Jer kakang Andharante iku biyen wong sing kanggep dening Njeng Dipati Candra Negara. Ujaring kandha jare paranpara. Gek iya kanca

kenthele swargi Dhalang Boging bojone Randha Kuning. Mula kakang Andharante bakal dakminta sraya nglamar Randha Kuning. Wis mesthi Randha Kuning bakal pakewuh yen arep nulak!” kemantepeaning atine Ki Gedhe Mblotha.” (PS, 2014:43:51)

Ki Gedhe Mblotha wis mantep yen panglamare mesthi ditampa dening Randha Kuning jalaran anggone asung panglamar dilantari dening Ki Andharante. Sanalika, Ki Gedhe Mblotha anggone tandang gawe senteg pisan anigasi. Dheweke banjur njujug menyang omahe Ki Andharante.

Nyulik

Nyulik yaiku nyingkirake sawijine pawongan kanthi ancas kang tartamtu. Nyulik minangka tindak kriminali kang nduweni saperangan unsur pokok. Unsur kang sepisan yaiku nggawa lunga pawongan saka papan dununge utawa omahe. Banjur, unsur kapindho yaiku nggawa lunga pawongan kang wis diincim kanthi ancas nyengsarakake si korban. Ateges tindak kriminal nyulik iki saliyane nggawa ngalih korban tanpa pasetujone, bab kasebut uga ditindakake kanthi cara-cara kang nentang ukum kayata ngancem, meksa, ngapusi lan sapanungale.

Tindak kriminal kang awujud nyulik iki biasane katindakake kanggo njaluk tebusan utawa kanggo nerusake menyang tindak kriminal liyane. Penculikan bisa tuwuh jalaran anane sengketa utawa hak asuh anak. Saliyane kuwi, penculikan tuwuh jalaran anane motif tartamtu kayata kanggo golek dhuwit, balas dhendham, utawa anane unsur-unsur politik. Tindak kriminal kang awujud nyulik tinemu sajrone crita TAG iki. Kepriye lan sapa wae kang nindakake tindak kriminal kasebut bakal dijilentrehake ing ngesor iki.

Wektu terus lumaku. Tata lakune beksan tayub katon regeng. Ing sisih kang seje, ana brebete nom-noman kang kanthi nggremit nyedhaki bale asri. Sabanjure nom-noman kasebut nyerang Sabukjanur, nanging dumadakan Jim Pacar Rawe kumlebat banjur njojohake tumbak ing dhadhane nom-noman kasebut. Getih seger sumamburat ngenengi ponang temanten saengga prasasat adus getih, temanten adus getih. Kahanan dadi geger, tanpa kanyana ana nom-noman kang cukat caket trengginas manggul Lastru digawa ngeblas ing petenge wengi. Tumindak kasebut bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

“Kang Kramalanda, saiki ayo andum gawe. Sampeyan mijia kanca rewang nggoleki Lastru... Sapungkure Dipakerti, Kramalanda enggal milih wong diajak nggoleki Lastru

kanthi sikep gegamane sowing-sowang.” (PS, 2014:51:51)

Nalika kahanan lagi geger, Lastri kasil digawa mlayu dening nom-noman kang ora dikenal. Lelakon kasebut cetha kagambarake saka pethikan ing ndhuwur. Bareng ditlusuri nom-noman kasebut jebule Jamal, anake Sothogaleng bakul tampah kang dhasare wis nduweni rasa seneng marang Lastri wiwit ndhisik. Nanging, katresnane Jamal ora direken dening Lastri jalaran Lastri wis kepecut marang Sabukjanur.

Faktor kang Njalari Dumadine Kadurjanansajrone Crita TAG Anggitane Sri Adi Harjono

Tumindak durjana bisa dumadi adhedhasar faktor-faktor tartamtu, yaiku saka pribadhine indhividhu lan sanjabane indhividhu. Paraga-paraga sajrone crita TAG iki nggunakake ancas kang maneka warna kanggo mujudake pepingnane kalebu nempuh dalam kriminal. Faktor-faktor kang njalari dumadine tindak kadurjanansajrone crita TAG kasebut bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Faktor saka Dhiri Pribadhi

Bab-bab panyengkuyung kriminalitas kang punjere saka dhiri pribadhine indhividu kasebut bakal dijlentrehake. Nanging bab panjlentrehan saka faktor internal kasebut mung winates kang nduweni pangaribawa sing kuwat kang bisa njalari tindak kadurjanankasebut sajrone crita TAG. Faktor kasebut kayata daya emosional lan dhendham kang kaandharake ing ngisor iki.

Daya Emosional

Emosional bisa nggiring manungsa supaya nindakake tumindak kang ora becik, pungkasane bisa ngarah menyang tindak kadurjananutawa kriminalitas. Tindak kadurjanankasebut tinemu sajrone crita TAG kang ditindakake dening sawijine paraga kang dipangaribawani anane daya emosional. Tumindak kasebut bakal dijlentrehake lumantar pethikan ing ngisor iki.

“Bangsat!!! Sapa sing arep mbok apusi? Sapa sing arep kok racun, hei?! Picaka kowe mesthi krungu. Budhega kowe mesthi weruh. Sapa Ki Gedhe Mblotha. Mbok anggep apa aku?!! Woo, njaluk tak untapake nyawamu, kowee...!!!” (PS, 2014:42:51)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake rasa emosionale Ki Gedhe Mblotha marang Prihati. Ki Gedhe Mblotha muntap kanapsone nalika ngonangi yen Prihati lan Rujita lagi slingkuh. Dheweke ora bisa ngempet emosine, banjur disuntak kanthi cara mulasara Prihati lan Rujita. Ki Gedhe Mblotha nuli njambak siraha Prihati lan Rujita diedu kumba nganti nemahi tiwas.

Rasa dhendham

Rasa dhendham tuwuh jalaran anane daya emosional kang dipendhem lan kedlarung-dlarung. Nalika manungsa ora bisa ngemong emosionale, wusanane, bisa nuwuhake dhendham kang bisa nglantari manungsa nindakake tindak kriminalitas. Kriminalitas kang tuwuh saka rasa dhendham kasebut uga tinemu sajrone crita TAG iki. Tumindak kasebut bakal dijlentrehake kanthi kawuwuhan pethikan kaya ing ngisor iki.

“Bareng ditlesih, Jamal nuli nyritakake lelakone. Anggone dipethuki Ranggah kang ngabarake wiwahane Lastri lan Sabukjanur. Reh dene Ranggah wis supata olehe tresna Lastri dilabuhi ora keneng prawane kudu kecekel randhane, temahane dheweke terus nekad kudu mateni Sabukjanur.” (PS, 2014:52:51)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake kaya ngapa lan sepira gedhene rasa dhendheme Ranggah marang Sabukjanur. Dheweke ora trima yen Lastri kelakon dhaup klawan Sabukjanur. Pangrasane Ranggah wis katutup dening rasa dhendham, saingga dheweke ora bisa mbedakake endi sing bener lan luput. Mula, dheweke kudu bisa mateni Sabukjanur lan ngrebut Lastri bali banjur dirabi.

Faktor saka Sanjabane Dhiri Pribadhi

Faktor-faktor kang nyengkuyung dumadine tindak kriminal ora mung tuwuh saka dhiri pribadhine manungsa (internal) nanging uga bisa tuwuh jalaran faktor saka sanjabane dhiri pribadhine manungsa (eksternal). Faktor eksternal iki bisa uga minangka faktor kang paling mangaribawani tumrap tuwuhe tindak kriminalitas. Kaya bab-bab sadurunge kang wis ngrembug ngenani faktor eksternal iki mula ing bab iki bakal diandharake ngenani faktor eksternal kang nyengkuyung tuwuhe tindak kriminalitas, mligine kang tinemu sajrone crita TAG.

Abdulsyani (1987) merang faktor eksternal kang minangka panyengkuyung kriminalitas dadi rong perangan. Perangan mau yaiku faktor ekonomi lan faktor lingkungan. Rong perangan iki bakal dijlentrehake kanthi mawa pethikan kaya andharan ing ngisor iki.

Faktor Ekonomi

Kecingkrangan minangka salah sijine faktor ekonomi kang nduweni pangaribawa gedhe tumrap bebrayan. Kacingkrangan bisa nggiring pawongan supaya nindakake laku kriminal. Umume pawongan kang aneng kahanan kacingkrangan bisa nindakake kriminalitas kanggo nyukupi kebutuwane. Nanging, sajrone crita TAG iki malah suwalike. Pawongan kang nindakake laku kriminal yaiku pawongan kang dianggep nduweni kuwasa

lan sugih raja brana. Dheweke nggunakake kuwasane nganti manekawarna cara supaya pepinginane bisa maujud. Tumindak kasebut bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

“...ora tuwa tuwaning jati, tambah tuwa tambah aji. Nanging tuwa tuwane kapuk. Ndhuwur mabluk ngisor kemaruk. Aji mumpung. Mumpung kuwasa, mumpung sugih raja brana. Temahan saya ngangsa-ngangsa olehe dolanan wanita...”(PS, 2014:42:2)

Kahanan ekonomi pancen nduweni pangaribawa kang gedhe. Saben-saben kahanan ekonomi nggawa dhampak kang beda-beda. Nalika kahanan ekonomine lagi anjlog utawa kesusahan, akeh pawongan kang nindakake maneka warna cara supaya tetep bisa urip, malah-malah nganti nglakoni tindak kriminal. Nanging, pethikan ing ndhuwur nuduhake kahanan kang suwalike. Nalika pawongan aneng kahanan ekonomi kang setabil utawa linuwih banjur nggunakake kahanan kasebut kanggo nindhes liyan.

Faktor Lingkungan

Kulawarga minangka kelompok sosial kang paling cilik saka perangan lingkungan sosial masyarakat. Nanging, kulawarga nduweni daya pangaribawa kang paling gedhe lan utama tumrap sesambungane manungsa. Sesambungan sajrone kulawarga bisa mangun karekteristike pawongan.

Kaya kang dialami dening paraga sajrone crita TAG iki, paraga kasebut nindakake tindak kriminalitas jalaran rumangsa yen kulawargane ora wutuh. Dheweke ora bisa nduweni turun jalaran wiji ajine dhewe gabug utawa mandhul. Mula dheweke dadi ugal-ugalan mrana-mrene golek turun kanthi nggauli wong wadon sapirang-pirang. Lelakon kasebut bisa dideleng saka pethikan ing ngisor iki.

“... ewa semana bojone Ki Gedhe Mblotha pirang-pirang. Bojo tuwa, bojo jaka lara, mung bojo-bojowan. Tuwa tur ora anak-anak pisan. Majer! Kena digawe pawadan sing lanang dadi ugal-ugalan golek turun. Mangka satemene wiji ajine dhewe gabug, didhedher neng palemahan loh, subur kang samya tinandura kae iya tetep ora bisa thukul.” (PS, 2014:42:2)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen kulawarga minangka perangan kang paling penting saka panguripane manungsa. Kahanan kulawarga kang ora utuh njalari tuwuhe tindak kriminalitas. Tindak kriminalitas kasebut bisa awujud degsiya. Degsiya minangka salah sijine wujud kadurjanankanthi tumindak sawenang-wenang.

Faktualisasi Kadurjanansajrone Crita TAG Anggitane Sri Adi Harjono karo Realitas Sosial Bebrayan

Bab kang pungkasan iki bakal njlentrehake ngenani faktualisasi antarane kadurjanan sajrone crita TAG yen digayutake karo realitas sosial bebrayan. Faktualisasi minangka sawijine wewujud kasunyatan kang satemene ana lan kedadeyan sarta ngandhut fakta utawa bebener. Sajrone reriptan sastra mligine karya fiksi kerep tinemu kedadeyan-kedadeyan lan prekara kang diwedhar utawa dicritakake, kaya-kaya bener ana lan dumadi (Nurgiyantoro, 2010:100).

Cundhuk karo andharan ing ndhuwur ngenani fakta sajrone karya sastra, mula andharan bab iki luwih nengenaki ngenani fakta faktual jalaran gegambaran kadurjanan sajrone crita TAG iki saemper karo kedadeyan-kedadeyan kriminalitas kang ana ing masyarakat. Banjur, anggone njlentrehake faktualisasi antarane kadurjanan sajrone crita TAG karo realitas sosial bebrayan iki diuwuwi dhata faktual saka kalawarti kang wis kapacak ing medhia sosial. Panjlentrehan ngenani faktualisasi iki bisa diperang dadi loro. Perangan-perangan kasebut yaiku pawadan tuwuhe tindak kadurjanan lan pungkasane laku kadurjanan kasebut. Faktualisasi antarane rong bab kasebut bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

Pawadan Tuwuhe Tindak Kadurjanansajrone Crita TAG lan Realitas Sosial Bebrayan

Perangan sepisan bakal dijlentrehake ngenani pawadan tuwuhe tindak kadurjanansajrone crita TAG. Prekara kasebut banjur digayutake karo realitas sosial bebrayan. Ing underan panliten uga wis dijlentrehake ngenani pawadan tuwuhe tindak kadurjanan saka aspek sosiologis sajrone crita TAG.

Pawadan tuwuhe tindak kadurjanan sajrone crita TAG kasebut wis dijlentrehake kanthi rowa. Paraga-paraga sajrone crita TAG iki nduweni pawadan dhewe-dhewe anggone nglakoni tumindak kriminalitas. Pawadan-pawadan kasebut kayata emosional, dhendham, ekonomi lan lingkungan. Ing ngisor iki minangka salah sawijine pethikan kang nuduhake yen paraga-paraga sajrone crita TAG bisa nglakoni tumindak kadurjananamarga anane daya emosional.

“Bangsat!!! Sapa sing arep mbok apusi? Sapa sing arep mbok racun, hei?! Piceka mesthi krungu. Budhega kowe mesthi weruh sapa Ki Gedhe Mblotha. Mbok anggep apa aku?!! “Woo, njaluk tak untapake nyawamu, kowe!” Wuwuse Ki Gedhe Mblotha nuli njambak sirahe Prihati lan Rujita diedu kumba. Ora kathik dipindho. Padha sanalika Prihati lan Rujita nemahi tiwas. Kalebu

ponang bayi sing ana gembolane Prihati." (PS, 2014:42:51)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake daya emosionale Ki Gedhe Mblotha kang muntab. Dheweke ngonangi yen Prihati nduweni sesambungan peteng klawan priya liya. Atine Ki Gedhe Mblotha panas, kobong jalaran rasa cemburu lan ora trima yen Prihati tega ngiyanti katresnane. Tanpa kedawan laku, dheweke banjur njambak siraha Prihati lan Rujita banjur diedu kumba. Wusanane, sanalika kuwi Prihati lan Rujita nemahi tiwas.

Kedadeyan ing ndhuwur uga dumadi ing kanyatan bebrayan. Akeh pawarta kang ngabarake ngenani tindak kadurjanankasebut contone ing tipi, koran, majalah, *webside* lan sapanungale. Pawongan-pawongan kasebut dadi korban jalaran tumindake dhewe kang nerak bebener. Ing ngisor iki pethikan kang nggambarake tindak kriminalitas jalaran faktor emosional.

"Pembunuhan sadis wakil PD Pasar Pinasungkulan (mandor pasar), tewas bersimbah darah diruang kerjanya dengan empat tikaman. Korban diketahui memiliki hubungan terlarang dengan istri pelaku selang empat bulan terakhir. Gelap mata, pelaku mendatangi korban di ruang kerjanya lalu secara mambabi buta melepaskan empat tikaman ke tubuh korban. Diduga motif pembunuhan tersebut karena cemburu." (Sindonews.com, 14 April 2016:14.19 WIB)

Terjemahan:

"Merjaya kanthi sadhis wakil PD Pasar Pinasungkulan (mandhor pasar), tiwas kanthi adus getih ing ruwangan kerjane amarga tatu tunjapan ing awake. Korban konangan nduweni sesambungan peteng klawan bojone pelaku, wiwit patang sasi kepungkur. Pelaku nekani korban ing ruwang kerjane banjur nunjep korban. Dianggit, motif saka pembunuhan kasebut jalaran rasa cemburu." (Sindonews.com, 14 April 2016:14.19 WIB)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen tindak kriminalitas kang awujud merjaya kaya kang dilakoni Ki Gedhe Mblotha sajrone crita TAG kasebut uga dumadi ing kanyatan bebrayan. Ing pethikan ndhuwur kaandharake yen pawadan dumadine kriminalitas kasebut jalaran rasa cemburu. Rasa cemburu minangka wujud daya emosionale manungsa. Tuwuhe daya emosional ora bisa disengaja amarga kudu ana pawadan kang kuwat supaya bisa njalari tuwuhe daya emosional

kasebut, contone kedadeyan kang ora disenengi, kahanan kang nguciwani, lan spanunggale.

Wekasane Laku Kadurjanansajrone Crita TAG lan Realitas Sosial Bebrayan

Perangan kaloro kang bakal dijlentrehake yaiku prekara wekasane laku kadurjanansajrone crita TAG lan kanyatan bebrayan. Wekasan saka laku kriminalitas iki kaperang dadi loro. Perangan kasebut yaiku ngakoni laku kadurjanane lan nekat nerusake laku kadurjanane.

Ing kene bakal dijlentrehake kahanan kang nggambarake paraga sajrone crita TAG kang kepengin mungkasi laku kadurjanane. Dheweke ngakoni sakabehane tumindake lan mertobat bali marang bebener. Tumindak kasebut kaya pethikan ing ngisor iki.

"Nggih sepinten agenge kalepatan kula, kula nyuwun ngapunten, Paklik Kramalanda," Pratelane Jamal marang Kramalanda. Sabacute, *"Sepurane ya Lastri, Sabukjanur... aku wis nggawa mlayu pengantenmu banjur ngentha-entha crita ngayawara. Sabukjanur tak gawe mati ben Lastri gelem tak rabi."* (PS, 2014:52:51)

Pethikan ing ndhuwur nggambarake yen paraga sajrone crita TAG nduweni niat kanggo mungkasi laku kadurjanane. Jamal wis ngrumangsani dosa kaluputane. Aweh pangapura kanthi tulus padha wae karo wis mbuwang rasa memungsuhan. Urip dadi tentrem. Awit mungsuh siji wis kakehan, kanca sewu isih kurang. Sakabehe kaluputane Jamal wis dingapura dening Kramalanda lan Sabukjanur. Pungkasane Kramalanda sakandhahan lan Jamal padha sesewangan laku.

Tumindak lan kahanane Jamal kaya pethikan ing ndhuwur kadhang kala uga ditindakake dening pawongan sajrone kanyatan bebrayan. Geneya kok mung kadhang kala, jalaran tumindak kasebut minangka wujud kriminalitas. Ora kabeh pawongan gelem ngakoni kaluputane. Umume pelaku kriminalitas tetep rumangsa tumindake wis bener. Pethikan ing ngisor iki minangka bab kang ora kabeh pawongan gelem nglakoni yaiku ngrumangsani dosa kaluputane banjur ngulihake si korban marang kulawargane tanpa njaluk tebusan.

"...Diduga motif penculikan tersebut adalah dendham asmara karena cintanya bertepuk sebelah tangan. Selang beberapa hari penculik tersebut mengembalikan Amira dalam keadaan seperti semula. Si penculik mengaku bahwa dirinya khilaf karena merasa sakit hati. Walaupun telah meminta maaf dan mengakui kesalahannya, proses hukum terus berjalan. Si penculik digiring AKBP Takdir Mattanete menuju Polrestabes Surabaya untuh

menempuh jalur hukum." (Lensa Indonesia, 14 April 2016:23.15 WIB)

Terjemahan:

"...Diduga motif anggongone nyulik kasebut yaiku dhendham asmara jalaran katresnane ditampik. Dina bacute, penculik kasebut ngulihake Amira ing kahanan kaya sadurunge. Si penculik ngaku yen dheweke khilaf jalaran lara ati. Masiya, wis njaluk ngapura lan nyadhari dosa kaluputane, nanging proses paukuman tetep lumaku. Si penculik digiring AKBP Takdir Mattanete tumuju Polrestabes Surabaya kanggo nempuh jalur ukum." (Lensa Indonesia, 14 April 2016:23.15 WIB)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake yen sajrone kanyatan bebrayan isih ana sawijine pawongan kang isih gelem ngakoni tindak kriminale banjur njaluk ngapura marang korbane. Dheweke nyadhari yen apa kang dilakoni minangka tumindak kang luput. Nanging, ukum tetep terus lumaku. Si penculik tetep diwenehi ganjaran saka apa kang wis ditindakake. Upamane yen penculik kasebut ora mung nengenake rasa dhendhame, dheweke ora bakal kena paukuman.

PANUTUP

Dudutan

Dudutan saka asil panjlentrehan bab donyane kadurjanan sajrone crita *Temanten Adus Getih* anggitane Sri Adi Harjono kanthi titingan struktur lan aspek sosiologis kaperang dadi papat. Perangan kang sepisan, apek struktur sajrine crita *Temanten Adus Getih* kang bisa diperang dadi loro kanthi pamarekan struktural kang nduweni ancas kanggo mbantu tumrap titingan sosiologi sastra kang ngonceki crita ngenani jagading kadurjanan, yaiku 1) Pamaragan, perangan iki njlentrehake paraga-paraga sajrone crita TAG; 2) Alur, perangan iki njlentrehake urutan-urutan crita TAG saka wiwitan, konflik, nganti mungkasi konflik. Crita sejatine arupa panjlentrehan utawa urutan-urutan gagasan kang diwiwiti saka wiwitan, tengahan, lan pungkasan saka saben kedadeyan.

Perangan kaping pindhone, gegambaran ngenani wujud kadurjanan sajrone crita *Temanten Adus Getih* kang bisa diperang dadi papat, yaiku 1) Merjaya, tumindak iki mujudake salah sawijine tindak kriminal kang bisa nyeret sapa wae menyang paukuman; 2) Degsiya, tumindak iki yaiku minangka tumindak kriminal kang wujud sawenang-wenang utawa nindhes liyan; 3) *Intimidasi*, tumindak iki kalebu kriminalitas kang awujud meksa liyan kanthi nggunakake ancaman;

lan 4) Nyulik, tumindak kriminalitas yaiku kanthi nyingkirake liyan mawa ancas kang tartamtu. Kadurjanan mujudake sawijine bab kang nglanggar ukum pidana. Saliyane nglanggar ukum lan bisa gawe kapitunane liyan, bab mau uga ora laras karo etika, moral, lan norma sajrone masyarakat.

Katelu, bab sing njalari dumadine kadurjanan sajrone crita *Temanten Adus Getih* kang bisa diperang dadi loro, yaiku faktor internal lan faktor eksternal. Banjur, saka rong faktor kasebut bisa diperang maneh. Saben-saben perangan bisa diperang maneh dadi loro. Faktor internal diperang dadi 1) daya emosional, faktor iki yaiku faktor kang nyengkuyung sakabehe tumindak manungsa; lan 2) rasa dhendham, faktor iki yaiku faktor kang tuwuh saka pangaribawane daya emosional ngenani pepinginan kang ora bisa kasembadan. Faktor eksternal diperang dadi 1) faktor ekonomi; lan 2) faktor lingkunagan, faktor iki minangka faktor-faktor kang paling gedhe pangaribawane tumrap tuwuhe tumindak kadurjanan. Faktor internal kasebut tuwuh jalan anane dhorongan saka dhiri pribadhine indhividu kang kuwat. Banjur, faktor eksternal minangka faktor kang tuwuh saka pangaribawane lingkungan sakupenge indhividu.

Kapapat, faktualisasi kadurjanan sajrone crita *Temanten Adus Getih* karo realitas sosial bebrayan kang diperang dadi loro, yaiku 1) Pawadan tuwuhe tindak kadurjanan sajrone crita *Temanten Adus Getih* lan realitas sosial bebrayan, 2) Wekasane laku kadurjanan sajrone crita *Temanten Adus Getih* lan realitas sosial bebrayan. Wujud faktualisasi iki diandharake kanggo nuduhake yen pawadan lan anggongone mungkasi laku durjana sajrone crita TAG iki uga dumadi ing masyarakat. Paraga-paraga kang nglakoni tindak kriminal utawa kadurjanan sajrone crita TAG iki dikarepake bisa menahi piwulang kang becik tumrap bebrayan, jalaran sakabehane laku kadurjanan cilik utawa gedhe, sengaja lan ora sengaja bisa gawe kapitunane liyan lan bakale oleh paukuman manut apa kang ditindakake. Bab kadurjanan sajrone crita kasebut lan kanyatan bebrayan uga saemper, utamane babagan pawadan tuwuhe tindak kadurjanan kang diwawas nganti wekasan saka laku kadurjanan kasebut.

Akeh pawadan kang njalari saben manungsa kanggo nindakake tumindak kasar kang pungkasane tumuju marang tindak kadurjanan. Bab kang paling dominan mangaribawani tuwuhe tindak duraka kasebut yaiku faktor eksternal. Faktor kasebut kang asale saka lingkungan panggonang indhividhu kasebut lair, tumbuh lan ngrembaka. Banjur saka patang perangan kang wis diandharake ing ndhuwur mau bisa dingerteni yen kadurjanan sajrone crita *Temanten Adus Getih* anggitane Sri Adi

Harjono kasebut bisa disebabake anane daya emosi, rasa dhendham, ekonomi lan lingkungan.

Pamrayoga

Babagan sosiologi sing dumunung ing karya sastra ndadekake samubarang kang dirasan bisa narik kawigaten kanggo diteliti. Bab kasebut bisa narik kawigaten jalaran anane faktor sosiologis sing dumunung antarane sastra lan kasunyatan. Panliten iki isih adoh saka tembung kasampurnan. Isih ana perangan-perangan sing durung bisa kawedhar kanthi gamblang jalaran mung ngandharake bab-bab kang winates. Ewasemana, panliten iki diajab bisa menehi sumbangsih tumrap panliten liyane.

Panliten iki isih ana kekurangan lan kaluputane, mula panliti nduweni pangajab supaya panliten sabanjure kang mligine ngenani kadurjanaan bisa katindakake kanthi luwih sampurna. Tumrap para pamaos diajab bisa paring pamikiran anyar nalika ngripta karya sastra, lan bisa dadi piranti ajar kanggo pasinaon tumrap para siswa ing pawiyatan.

KAPUSTAKAN

Abdulsyani, 1987, *Kejahatan dan Penyimpangan Suatu Perspektif Kriminologi*, Jakarta: Bina Aksara

Arikunto, Suharsimi. 2010. *Prosedur Penelitian (Suatu Pendekatan Praktik)*. Jakarta:Rineka Cipta

Damono, Sapardi Djoko. 1978. *Sosiologi Sastra Sebuah Pengantar Ringkas*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan

Darma, Budi. 2007. *Bahasa, Sastra, dan Budi Darma*. Surabaya: JP Books

Darni, 2015. *Kekerasan Terhadap Perempuan dalam Fiksi Jawa Modern*. Surabaya: Bintang

Endraswara, Suwardi. 2008. *Metode Penelitian Sastra: epistemology, modal teori dan aplikasi*. Yogyakarta:Pustaka Pelajar

Hardjana, Andre.1994. *Kritik Sastra: Sebuah Pengantar*. Jakarta:Gramedia

Harjono, Sri Adi. 2014. *Temanten Adus Getih*. Surabaya:Panjekar Semangat

Hendrojono. 2005. *Kriminologi Pengaruh Perubahan Masyarakat dan Hukum*. Surabaya:Srikandi

Kartono, Kartini, 2007, *Patalogi Sosial Jilid I*, Cet. VIII, Jakarta: PT RajaGrafindo Persada

Koentjaraningrat, dkk. 1984. *Kamus Istilah Antropologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan

Luxemburg, Jan Van, dkk. 1989. *Pengantar Ilmu Sastra*. diterjemahkan oleh Dick Hartoko. Jakarta:Gramedia

Moleong, Lexy J. 2008. *Metode Penelitian Kualitatif*. Bandung:PT. Remaja Rosdakarya

Nurgiyantoro, Burhan. 2005. *Sastra Anak (Pengantar Pemahaman Dunia Anak)*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press

_____. 2010. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press

Poerbatjaraka.1952. *Kepustakaan Djawa*. Jakarta:Jembatan

Purnomo, Bambang. 2013. *Filologi dan Studi Sastra Lama*. Surabaya: Bintang

Qadiri, Abdullah Ahmad. 1993. *Manusia dan Kriminalitas*. Jakarta:Pustaka Al-Kautsar

Rass, J.J. 1985. *Sastra Jawa Mutakhir*. Jakarta: Grafiti

Ratna, Nyoman Kutha. 2011. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pusat Pelajar

Sariban.2009. *Teori dan Penerapan Penelitian Sastra*. Surabaya:Lentera Cendia

Sarumpaet, Riris K. Toha. 2010. *Pedoman Penelitian Sastra Anak*. Jakarta: Pusat Bahasa Kementerian Pendidikan Nasional

Soekanto, Soerjono. 2010. *Sosiologi Suatu Pengantar*. Jakarta : CV. Rajawali

Sudaryanto, Pranowo. 2011. *Kamus Pepak Basa Jawa*. Yogyakarta:Badan Pekerja Kongres Basa Jawa

Sudikan, Setya Yuwana. 1990. *Sastra Jawa Modern, Sastra Pinggiran, dalam Keterlibatan Sastra Jawa Modern (Penyunting Poer Adhi Prawoto)*. Solo:Tri Tunggal Tata Fajar

Sunarto, Kamanto. 2004. *Pengantar Sosiologi*. Jakarta:Fakultas Ekonomi Universitas Indonesia

Suwarni. 2013. *Sastra Jawa Pertengahan*. Surabaya: Perwira Media Nusantara (PMN)

Swigewood, dkk. 1972. *Sociologi of Literature*. London: Paladin

Teew, A. 1988. *Sastra dan Ilmu Sastra: Pengantar Teori Sastra*. Jakarta: Pustaka Jaya

Wellek, Rene dan Austin Werren. 1990. *Teori Kasusastraan*. Jakarta: PT Gramedia

Yasa, I Nyoman. 2012. *Teori Sastra dan Penerapannya*. Bandung:Karya Putra Darwati

Ariefzulkipli.2012.<https://sosiotekno.wordpress.com/2012/07/10/faktor-pemicu-dan-penyebab-konflik/>

Aliwear.2012.<https://alisadikinwear.wordpress.com/2012/01/23/kekuasaan-dan-konflik-bagian-i-kekuasaan/>

<http://fadilla-azhar.blogspot.co.id/2011/03/kriminalitas-sosiologi.html>

<https://id.wikipedia.org/wiki/Pembunuhan>

Tia. 2007. <https://Kelembagaan Perpustakaan Nasional Republik Indonesia.wordpress.com/2017/09/04/Seminar Cerita Rakyat Perpustakaan Nasional RI/>

